

property trust management subjects. It is suggested to distinguish the requirements to status of the trustee depending on the sphere of origin of relations of the property trust management agreement (commercial or noncommercial).

Література

1. Майданик Р. А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві / Р. А. Майданик. — К. : Київ. ун-т, 2002. — 502 с.
2. Венедіктова І. В. Договір довірчого управління майном як форма реалізації правового інституту довірчого управління майном в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Грина Валентинівна Венедіктова. — Х., 2003. — 198 с.
3. Курнас Ю. В. Становлення та розвиток інституту управління майном в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Юлія Володимирівна Курнас. — К., 2004. — 225 с.

4. Михеева Л. Ю. Доверительное управление имуществом / Л. Ю. Михеева. — М. : Юристъ, 2006. — 447 с.
5. Булыгин М. М. Договор доверительного управления имуществом в российском и зарубежном праве : монография / М. М. Булыгин ; под ред. Н. М. Коршунова. — М. : ЮНИТИ : Закон и право, 2006. — 95 с.
6. Гражданское : учебник. В 2 т. Т. 2, полут. 2 / под ред. Е. А. Суханова. — [2-е изд.]. — М. : БЕК, 2000. — 544 с.
7. Комарова О. Д. Договор доверительного управления имуществом несовершеннолетних // Современное право. — 2007. — № 7. — С. 36–38.
8. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. / [Є. О. Харитонов, І. М. Кучеренко, О. І. Харитонova та ін.] ; за ред. Є. О. Харитонova. — [3-є вид., переробл. та допов.]. — Х. : Одиссей, 2006. — 1200 с.
9. Колосов Д. Ю. Субъекты договора доверительного управления имуществом // Юрист. — 2004. — № 10. — С. 2–4.

УДК 347.1

Ю. Жорнокуй,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

КОРПОРАТИВНИЙ ОБОВ'ЯЗОК АКЦІОНЕРА

Звертаючи увагу на специфіку змісту цивільного права, яка полягає не в можливості діяти, не в праві на свої власні дії, а в можливості цих дій, що виникає внаслідок забезпечення певної поведінки зобов'язаних осіб, звертаємо увагу на те, що у багатьох випадках цінність суб'єктивного цивільного права полягає в тому, що можливості діяти певним чином кореспондує юридичний обов'язок. Однак на думку І. В. Жилінкової [3, 39], на відміну від суб'єктивного права юридичний обов'язок учасників цивільного правовідношення не отримав детального наукового аналізу.

Питання щодо визначення правової сутності корпоративного обов'язку як складової корпоративного правовідношення й досі залишається актуальним, оскільки закріплення в нормах чинного законодавства окремих обов'язків учасників (акціонерів) господарських товариств не дає відповіді на питання, що ставляться не лише в процесі застосування норм корпоративного законодавства, але й під час наукових диспутів. Одним з досі невирішених проблемних питань залишається дискусія про існування корпоративних обов'язків в акціонерів як учасників корпоративних відносин.

Питаннями вивчення правової сутності цивільного обов'язку займалися такі вчені, як В. А. Белов, С. М. Братусь, В. С. Єм, О. С. Йоффе, С. Ф. Кечекьян, А. Г. Певзнер та інші. Дослідженню специфіки саме корпоративного обов'язку відведена незначна кількість наукових праць. В Україні зазначеними питаннями займалися І. В. Спасибо-Фатеєва та І. Б. Саракун.

Юридичний обов'язок як елемент змісту конкретного правовідношення може бути охарактеризований лише як модель певної поведінки, яка вимагається від зобов'язаної особи відповідно до закону чи договору. Саме тому не може існувати юридичного обов'язку взагалі — це завжди визначена модель поведінки, тобто конкретний вид поведінки зобов'язаного суб'єкта.

Критикуючи позицію, за якою обов'язок є мірою (видом) належної поведінки, якої дотримується зобов'язана особа в правовідношенні, В. С. Єм [2, 13, 15] підтримує думку про те, що правовий обов'язок — це необхідність певної поведінки, обумовлена вимогами, що містяться в праві, і забезпечена можливістю державного примусу. Проте не зрозумілим є подальше твердження вченого [2, 20] стосовно того, що законодавець, вказуючи як обов'язок **ті чи інші варіанти поведінки** (виділено мною. — Ю. Ж.), вимушений при цьому враховувати об'єктивний зміст суспільного відношення, на врегулювання якого направлені його зусилля. З наведеної тези можна розуміти те, що законодавець надає альтернативу вибору в поведінці зобов'язаної особи, що не повністю збігається з поняттям «необхідність певної поведінки», підтримуваним В. С. Ємом.

С. Ф. Кечекьян [6, 60] не зовсім точно визначає правовий обов'язок як ... необхідність певної поведінки. Аналогічної позиції дотримується В. С. Єм, зазначаючи, що заперечення необхідного характеру обов'язку — це заперечення суспільно необхідного характеру необхідної поведінки, що є більш загальною категорією порівняно з правовим обов'язком. В літературі [8, 46–48] справедливо вказується на те, що по-

няття необхідності під час визначення цивільно-правового обов'язку слід уникати, оскільки воно здатне ввести в оману. Справа в тому, що для виконання (невиконання) обов'язку необхідним є свідомий вибір особою певної поведінки, тобто існує певна альтернатива. Якщо такого вибору особі не надається, а їй залишається лише змиритися з діями інших осіб, то вести мову про виконання нею обов'язку некоректно. Саме відсутністю моменту необхідності (в науковому розумінні цього слова) в обов'язку можна пояснити існування у законодавстві заборон.

Оскільки цивільний обов'язок існує в приватноправовій сфері, йому властиві ознаки юридичної рівності його носія та відповідного управненого суб'єкта, вільного волевиявлення особи щодо прийняття на себе відповідного обов'язку, майнової самостійності носія обов'язку стосовно управненої особи [12, 159].

Прийняття будь-ким на себе обов'язку здійснюється з метою забезпечення чийого-небудь суб'єктивного права, яке без цього обов'язку просто не може виникнути. Фактично, стверджує В. А. Белов [1, 410], обов'язок покликаний підкреслити два фактори: 1) те, що він є засобом забезпечення суб'єктивного права (юридичного явища); 2) виконання обов'язку стимулюється загрозою застосування до його носія, у випадку порушення, заходів примусу і відповідальності (санкцій) законного або договірною походження, тобто правовими і юридичними засобами. При цьому цивільний обов'язок може існувати у двох основних формах: а) активного обов'язку — обов'язку вчинити певні дії; б) пасивного обов'язку — обов'язку утриматися від вчинення певних, визначених дій (обов'язок бездіяльності) [12, 159–160].

Очевидним є те, що обов'язки не можуть дзеркально відображати структуру і зміст суб'єктивного права. Якщо зміст суб'єктивного права окрім правомочності на власні дії включає також правомочність вимагати відповідної поведінки від інших осіб, то суб'єктивний обов'язок не може включати правомоч-

ностей взагалі, а тим більше стосовно інших осіб. Зміст суб'єктивного обов'язку в повному об'ємі звернений лише до зобов'язаної особи і замикається на ній. У силу власної правової позиції вона не може впливати на інших осіб. У зв'язку з наведеним І. В. Жилінкова [3, 40] зауважує, що оскільки суб'єктивний цивільно-правовий обов'язок звернений на особистість її носія, він не може мати дві складові, звернені до самої зобов'язаної особи і ще до будь-кого.

Невизначеність з доктринальним тлумаченням цивільного обов'язку та його змісту вносить певний дискомфорт й до змісту корпоративного правовідношення. Будучи цивільним, корпоративне правовідношення має аналогічний зміст — суб'єктивне право та юридичний обов'язок. При цьому варто зауважити, що дотримуючись позиції про цілісність суб'єктивного корпоративного права [4, 106–116], стверджуємо про наявність і специфіки корпоративного обов'язку, порівняно з позицією законодавця, закріпленою в ЦК України, ГК України та Законі України «Про акціонерні товариства».

У ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» закріплюються обов'язки акціонерів, проте тлумачення відповідної категорії чинне законодавство не містить. Так до обов'язків акціонерів відноситься: дотримання статуту, інших внутрішніх документів акціонерного товариства (далі — АТ); виконання рішень загальних зборів, інших органів товариства; виконання своїх зобов'язань перед товариством, у тому числі пов'язаних з майновою участю; оплату акції у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені статутом АТ; не розголошення комерційної таємниці та конфіденційної інформації про діяльність товариства. Вказаним Законом встановлений не вичерпний перелік обов'язків акціонерів, оскільки передбачається можливість покладення на них й інших обов'язків, встановлених законодавством України та статутом. Обов'язки акціонерів, як правило, виражаються в закріпленні певного порядку, способів і строків здійснення належного

їм суб'єктивного корпоративного права, визнаючись, таким чином, самим поширеним способом встановлення меж здійснення суб'єктивного корпоративного права. Наведені норми дали поштовх до розвитку наукової думки стосовно тлумачення, класифікації та дослідження специфіки корпоративних обов'язків у структурі корпоративних правовідносин.

На підставі наведеного чинне законодавство і правова доктрина одним із основних обов'язків акціонерів визнає необхідність дотримуватися статуту товариства та виконувати рішення загальних зборів та інших органів товариства незалежно від того, чи брали вони участь у загальних зборах та чи голосували за ухвалення такого рішення. Щодо обов'язку додержуватися установчих документів, то він сприймається декларативно [12, 376], оскільки установчі документи не містять таких положень, які б змушували учасників їх додержуватися. Для цього достатньо проаналізувати зміст установчих документів, передбачений ст. 88 та іншими статтями ЦК України.

Не може вважатися обов'язком і припис виконувати рішення загальних зборів, бо ці збори не приймають рішень, які виконували б акціонери, оскільки вони не спрямовані на таке виконання. Про це свідчить компетенція загальних зборів (ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства»). Більше того, якщо акціонер не згоден з прийнятим загальними зборами рішенням, він може застосувати додатковий захист власних інтересів, що закріплюється в можливості продати власні акції або реалізувати так зване «право на незгоду» з покладенням на товариство обов'язку з викупу акцій на вимогу акціонерів (ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства»). Звернімо увагу на розмежування підстав відповідного викупу встановлених для акціонерів — власників простих акцій та для акціонерів — власників привілейованих акцій. Проте чи вкладаються такі положення в рамки корпоративних відносин? Вимагаючи викупу акцій, акціонер захищає власний

інтерес, хоча останній не є елементом змісту суб'єктивного корпоративного права, бо визнається його передумовою. Відтак обов'язок АТ, в рамках корпоративних відносин, кореспондує лише суб'єктивному корпоративному праву акціонера. В той час інтересу акціонера навряд чи, у цьому випадку, буде кореспондувати обов'язок АТ. Тому при реалізації «права на незгоду» варто вести мову про зобов'язальні відносини, а не про корпоративні — між акціонером і АТ.

Все це свідчить про відсутність такого обов'язку в акціонера, як виконання ним рішень загальних зборів, бо обов'язок (якщо навіть допустити існування можливості його виникнення за рішенням загальних зборів) мусить виконуватися, а саме такого імперативу не слідує щодо акціонерів [12, 376].

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про акціонерні товариства» кожен засновник АТ повинен оплатити повну вартість придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій. У разі неоплати (неповної оплати) вартості придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій АТ вважається не заснованим. До оплати 50 % статутного капіталу товариство не має права здійснювати операції, не пов'язані з його заснуванням.

Акціонери при створенні АТ мають оплатити всі акції до державної реєстрації цього товариства, тому мови про корпоративні відносини ще не має. Подальший же випуск акцій, їх придбання та умови оплати обумовлено договорами купівлі-продажу, а відтак, оплата акцій є належним виконанням не корпоративного, а зобов'язальних прав.

Наступним обов'язком акціонера, за Законом України «Про акціонерні товариства», є нерозголошення комерційної таємниці та конфіденційної інформації про діяльність товариства. Безпосередньо інформація може мати комерційну цінність в силу невідомості її конкурентам товариства, третім особам, які діють на ринку певного товару (робіт, послуг), які можуть використати таку

інформацію в своїх інтересах, що може спричинити збитки товариству (наприклад, неотримання прибутку внаслідок погіршення стану товариства на товарному чи фінансовому ринку).

Обов'язки нерозголошення комерційної таємниці і конфіденційної інформації, за законодавством України, також характерні акціонерам. Однак відповідна правомочність на інформацію, від якої акціонер практично усунутий, малозначність і складність у її здійсненні для рядового акціонера практично нівелюють для нього відповідний обов'язок. Можливість володіння комерційною таємницею і конфіденційною інформацією акціонерами-працівниками більш реальна, але й відповідальність за їх розголошення настає за нормами трудового законодавства або за загальними цивільними нормами за завдання шкоди [10, 142]. Однак не варто забувати й про укладення договорів купівлі-продажу акцій на фондовому ринку, оскільки для їх справедливої оцінки покупець може зажадати аналізу комерційної інформації. У зв'язку з цим АТ повинен бути затверджений порядок розкриття комерційної інформації акціонерами третім особам з вказівкою переліку такої інформації і органів управління, які дають згоду на розкриття такої інформації (наприклад, виконавчий орган). Однак варто звернути увагу ще на одну особливість — інформація, що підлягає розкриттю на ринку цінних паперів для інвесторів у силу публічності емісії, не може бути віднесеною до конфіденційної.

Всі обов'язки акціонерів товариства, які визначені статутом або акціонерним договором, є локальними, оскільки зобов'язують до певних дій (утриматися від таких дій) таких акціонерів, які діють на підставі вказаних документів. Водночас покладання додаткових обов'язків на акціонерів може бути спричинено прийняттям рішення на загальних зборах товариства.

У наукових дискусіях часто постає питання: чи є у акціонера обов'язок брати участь в управлінні АТ? Слід погодитись з поширеною в науковій літе-

ратурі думкою, що участь акціонера в управлінні АТ — це його право, а не обов'язок, оскільки в законодавстві не передбачено ні санкцій за його невиконання, ні самого обов'язку [10, 142–143; 12, 377]. Те, що в окремих випадках невикористання цього права може спричинити негативні для акціонера наслідки, не означає, що на акціонера покладено обов'язок. При вирішенні питання — брати чи не брати участь у загальних зборах — акціонер керується своїм власним приватним інтересом, а не покладеним на нього законом обов'язком [7, 176]. Проте за умови включення до акціонерного договору відповідної норми, виникає можливість вести мову саме про обов'язок акціонерів брати участь в управлінні АТ.

Обов'язки учасників господарських товариств є надто суперечливою правовою категорією [12, 377]. При цьому не обов'язки акціонерів, яких фактично не існує, а лише корпоративні інтереси є спонукальним мотивом для участі в управлінні товариством [10, 143]. Відтак в юридичній літературі [10, 323–324] зауважується на відсутності в акціонерів будь-яких обов'язків.

Положення ч. 2 ст. 14 ЦК України є галузевою цивільно-правовою конкретизацією приписів ч. 1 ст. 19 Конституції України: правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. В юридичній літературі [10, 162] зауважено, що текстуальна форма «особа не може бути примушена» вжита в ч. 2 ст. 14 ЦК України не означає, що відповідний неправомірний примус є об'єктивно неможливим — йдеться лише про заборону його застосування в будь-якій формі та будь-яким способом.

Примус у сфері приватного (цивільного) права слід розуміти як приведення будь-яким способом, що не суперечить закону, юридично значущої поведінки суб'єкта цивільного права, якою порушується (не визнається, оспорується) суб'єктивне цивільне право, у стан, який забезпечує усунення такого пору-

шення (невизнання, оспорування) та/або усунення (компенсацію) наслідків такого порушення (невизнання, оспорування). При цьому примушення може мати на меті спонукання суб'єкта як до дій, так і до бездіяльності — це залежить від конкретного змісту конкретного цивільного обов'язку. З цього похідним є те, що заборона неправомірного примусу до вчинення дій, встановлена ч. 2 ст. 14 ЦК України, поширюється також й на неправомірний примус до бездіяльності.

З викладеного стає зрозумілим те, що обов'язки акціонерів, передбачені Законом України «Про акціонерні товариства» та запропоновані в юридичній літературі, є або обмежені у застосуванні, або взагалі не мають місця в корпоративних відносинах. Останнє твердження вносить певний дискомфорт, оскільки аксіоматично всім відомо, що праву повинен кореспондувати обов'язок. Оскільки ми визначилися, що акціонеру належить єдине (ціле) суб'єктивне корпоративне право, то останньому й повинен кореспондувати єдиний (цілий) корпоративний обов'язок товариства. За такої пропозиції вирішення означеної проблематики можемо чітко стверджувати, що в корпоративному правовідношенні існує одне корпоративне право і один корпоративний обов'язок, що не суперечить загальним вченням про цивільне правовідношення.

На підставі викладеного вважаємо, що корпоративний обов'язок необхідно розуміти як єдине (ціле) правове явище, що кореспондує суб'єктивному корпоративному праву. Правомочностям, що складають зміст суб'єктивного корпоративного права, протистоїть необхідність вчинити певні дії або утриматися від них. Саме останні й складають зміст корпоративного обов'язку.

Відтак вести мову необхідно не про систему обов'язків, покладених на акціонера як суб'єкта корпоративного правовідношення, що має закріплення в законодавстві України, а про його єдиний корпоративний обов'язок, що кореспондує єдиному суб'єктивному корпоративному праву інших акціонерів та АТ.

Ключові слова: суб'єктивне корпоративне право, корпоративний обов'язок, акціонер, акціонерне товариство.

У статті здійснено аналіз норм чинного законодавства та правової доктрини щодо місця корпоративного обов'язку в структурі корпоративних правовідносин. Звертається увага на доцільність застосування концепції єдиного корпоративного обов'язку акціонера.

В статті проведено аналіз норм діючого законодавства і правової доктрини стосовно місця корпоративної відповідальності в структурі корпоративних правовідносин. Обracaється увага на цілесобразність застосування концепції єдиної корпоративної відповідальності акціонера.

Analysis of legislation's norms and legal doctrine concerning the place of corporative responsibility in the structure of corporative legal relations is realized in the article. Attention is paid to reasonability of applying concept of united corporative responsibility of a stockholder.

Література

1. Белов В. А. Гражданское право. Общая часть : учебник. Т. 1. Введение в гражданское право / В. А. Белов. — М. : Юрайт, 2011. — 521 с.

2. Ем В. С. Категория обязанности в советском гражданском праве (вопросы теории) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. С. Ем ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. — М., 1981. — 209 с.

3. Жилинкова И. В. Гражданское правоотношение: системно-структурный подход // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — Сер.: Право. — 2010. — Спецвип., № 929. — С. 37–46.

4. Жорнокуй Ю. М. Суб'єктивне корпоративне право: універсальна єдність чи множинність прав // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій [та ін.]. — Х. : Право, 2011. — № 3. — С. 106–116.

5. Закон об акционерных обществах Германии. Параллельные русский и немецкий тексты / [предисл. В. Бергманн ; науч. ред. и алф.-предмет. указ. на рус. яз. Т. Ф. Яковлева ; пер. с нем. и алф.-предмет. указ. на нем. яз. Е. А. Дубовицкая]. — М. : Волтерс Клувер, 2009. — 440 с.

6. Кечекьян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе / С. Ф. Кечекьян ; отв. ред. М. С. Строгович. — М. : Изд-во АН СССР, 1958. — 187 с.

7. Луць В. В. Акціонерне право : навч. посіб. / В. В. Луць, Р. Б. Сивий, О. С. Яворська ; за заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. — К. : Ін Юре, 2004. — 256 с.

8. Молотовиловкер Е. Я. Теория регулятивного и охранительного права / Е. Я. Мотовиловкер ; науч. ред. О. Я. Баев. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. — 136 с.

9. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / І. Б. Саракун ; НДІ приват. права і підприємництва АПРН України. — К., 2008. — 21 с.

10. Спасибо-Фатеева И. В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения / И. В. Спасибо-Фатеева. — Х. : Право, 1998. — 256 с.

11. Функ Я. И. Акционерное общество: история и теория (Диалектика свободы). / Я. И. Функ, В. А. Михальченко, В. В. Хвалей. — Минск : Амалфея, 1999. — 608 с.

12. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 1. Загальні положення / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. — Х. : ФО-П Колісник А. А., 2010. — 320 с. — (Серія «Коментарі та аналітика»).

13. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 3. Юридична особа / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. — Х. : Страйд, 2009. — 736 с. — (Серія «Коментарі та аналітика»).